

Pri nocio en terminologio

(Notoj por la prelego en EK Brno 1993-11-30.)

Ing. Jan Werner

Kio estas nocio? Nocio estas ĝeneraligita bildo de tiuj karakterizaĵoj de objekto, kiuj estas por la homa ekkono esencaj.

La normo ISO 1087-1969: Nocio estas iu ajn unuo de pensado ĝenerale esprimita per termino, litera simbolo aŭ per kiu ajn alia simbolo.

Nocioj povas reprezenti individuajn objektojn, kvalitojn, agojn kaj ankaŭ lokojn, situaciojn aŭ rilatojn. Nocio povas reprezenti unu individuan objekton kaj ankaŭ, per abstraktado, ĉiujn individuajn objektojn, kiuj havas la samajn proprecojn.

Semantika triangulo esprimas rilatojn en la triopo: objekto - nocio - nomo. Nocio estas kategorio de reflekto en la homa konscio kaj rilatas rekte al objekto kaj ankaŭ al nomo. La rilato inter objekto kaj nomo estas nereakta.

Vi povus ĵuste aserti, ke nocio estas signifo de vorto. Egaleco inter nocio kaj signifo estas plimapli en faka medio, kie la nomoj estas terminoj. Tiuj estas klare difinitaj. Eblas do diri, ke signifo estas kategorio ĝenerala, komuna al ĉiuj leksikaj tavoloj de lingvo, dum nocio apartenas al la faka tavolo.

Ĉiu nocio havas sian enhavon kaj amplekson.

Nocioj formas sistemojn, ekzemple genra-specan sistemon kaj sistemon de partoj kaj tutoj.

Okazas, ke nocio ne estas precize difinita. Tiu stato en faka medio prezentas terminologian mankon, ne malofte sekvatan per komunika interferenco. Estas necese entrepreni analizan difinadon, t.s. analizi signifon de nomo al ties esencaj indicoj (proprecoj) kaj fiksi klarajn limojn al la nocio, kiu portas koncernan nomon - terminon.

La difinado de nocio kondukas nin al la nocio "semantika kampo". Unuflanke ekzistas subjektoj, kiuj estas klare distingeblaj, ekz. la urbo Prago, la urbo Brno. Aliflanke ekzistas subjektoj, kiuj ne estas reciproke klare apartigitaj, ekz. grandurbo, urbego, urbo, urbeto [městys], setlejo, komunumo, vilaĝo, vilaĝeto, domaro, kolonio. Limoj inter ili ne estas klare difinitaj, individua distingado estas ĵarĝita per grava influo de subjektiveco. Ni eĝ povus akcepti teorion de kontinueco en ĝi tiu semantika kampo de homaj loĝlokoj.

Ankoraŭ pli evidenta estas la semantika kampo de koloroj kaj de videbla suna spektro, kiu kontinue iras de la ruĝa trans la flava, verda, blua ĝis la viola koloro. Disdivido de la spektro al la bazaj koloroj estas tre varia en la lingvoj de la mondo. En la Eŭropaj lingvoj estas 4 - 6 nomoj por la bazaj koloroj, sed en iuj lingvoj de Afriko nur 3 aŭ 2 (ekz. ruĝa-flava, verda-blua). En la segmentado de kolora semantika kampo naciaj lingvoj ne estas interakordaj, interkoneksitaj. Cetere, limoj inter najbaraj koloroj estas por ĝiu el ni ankaŭ dubaj. Okazas al ni, ke ni iam nur malfacile decidas pri iuj kolortonoj, ekz. inter la verda kaj blua. En internacia Esperanto la taksado de koloroj estas nepre influita per la kolora vid- kaj nom-kutimo en ĝies gepatra lingvo.

Diference segmentata semantika kampo ne estas io eksterordinara. Ni observu ekzemple la anglan verbon "go", kiu en la ĝeĉa signifas aŭ "ĵiti" aŭ "jeti". La ĝeĉa "jeti" en Esperanto povas signifi ĝu "veturi", ĝu "rajdi", simile kiel en la germana (fahren, reiten). En iuj nordamerikaj indiĝenaj lingvoj oni krome trovas specialajn nomojn por "rajdi malrapide", "rajdi galope", "iri sur kvar", "iri procesie" k.s.

Plena ekvivalenteco inter unuopaj lingvoj estas rara, ĝar etnaj lingvoj evoluis en relative fermitaj komunumoj, izolite unu de la alia. La rilato inter nocio (signifo) kaj termino (nomo) estas tuĝita per plej diversaj devioj, kiuj fontas en la bunta evoluo de naturo kaj socio kaj en la grada gnoza proceso. Por kvalifiki la rilatojn nocio-nomo ekzistas jenaj ebloj:

- monosemio,
- unu-unusignifeco,

- plursignifeco,
- homonimio,
- polisemio,
- sinonimio,
- kvazaâsinonimio,
- mononimio.

Por laika publiko estas utile ŝovi la problemaron al nivelo malpli faka, malpli teoria. Ni sekvu la neceson diference segmenti nocian semantikan kampon helpe de frazologiaj ekzemploj en la aĉda lingvo kaj en Esperanto.

1. La aĉda verbo "seĵiti":

- Turista pŝi svem putovani seŝel z cesty. Turisto dum sia vagado devoĵitis.
- Ta idea mnĕ nikdy nesejde z mysli. Tiu ideo neniam malaperos el mia menso.
- Bĕhem mĕ nemoci jsem ponĕkud seŝel. Dum mia malsano mi iome malgrasitis.
- Kaŝdŷ diktator vŝdy seŝel a v budoucnu takĕ zajde. Ŭiu diktatoro ĵiam pereis kaj estonte ankaĕ pereos.
- Opilec schazi pomalu. Drinkulo kadukiĵas malrapide.
- Schuĵe se neseŝla. La kunveno ne okazis.
- Vŷletnici seŝli horu. Ekskursantoj descendis monton.
- Tĕsto jiŝ seŝlo. Pasto jam finzvelis.
- Letos sniĥ seŝel brzy. Nunjare la neĵo degelis rapide.
- Mnĕ na tom vŷbec nesejde. Por mi tio tute ne gravas.
- Seŝli se po mnoha letech. Ili renkontitis post multaj jaroj.
- Seŝli jsme se v nĕzorech. Niaj opinioj akorditis.

2. La aĉda verbo "poklĕdati":

- Knihu jsem poloŝil na stŷl. La libron mi metis sur la tablon.
- Louka mĕho otce je jiŝ poloŝena. Herbejo de mia patro estas jam falaĵita.
- Poklĕdam to za nejlepŝi. Mi opiniis tion la plej bona.
- Barvy poklĕdal na papir ŝtĕtcem. Paperon li kolorigis per peniko.

3. La aĉda verbo "srovnati":

- O prĕzdninĕch jsem srovnal celou zahradu. Dum mia ferio mi ebenigis tutan ĵardenon.
- Snaŝim se s vĕmi srovnat ve znalosti esperanta. Mi klopodas egaliti kun vi en scio de Esperanto.
- Srovnal jsem svou knihovnu. Mi ordigis mian bibliotekon.
- Jiŝ jsme srovnali ta dvĕ ŝeŝeni. Ni jam komparis tiujn du solvojn.
- Kdyby byli esperantistĕ, jiŝtĕ by se srovnali. Se ili estus esperantistoj, certe ili repaĉiĵus.

Nun estas via tasko orientiĵi en Esperanta semantika kampo kaj ne laĕvorte, sed laĕnocie trovi en semantika kampo de la aĉda lingvo adekvatan tradukon por diversaj parolturnoj trovitaj en Esperanta literaturo.

- vojaĵi okulmalferme (s otevrĕnyĕma oĉima)
- dorsosterni

- sangsubfluaĵoj, sangoŝvelaĵoj
- profunde enkavaĵoj
- piedaĵoj, plandaĵoj
- diskarni ŝafonoj
- disungi, disgrati
- forungi raba on
- elakompani
- mirlongaj vizaĝoj (udivenaj obliĉejoj)
- marŝlaca (uŝla)
- reve okuli, okuleti, okulegi
- endi (havi povinnost udeĵati)
- elkubuti vojono
- hejmsidulo (pecivalo)
- svingsalti
- ujigi manplatojn
- ekklaki la manojn
- eĝ scieron mi ne havas (ani poneĵi nemam)
- ĝio vulkanis en li (vse v nem vřelo)
- trajtiĝi en la vizaĝo (zraĉiti se v obliĉeji)
- post-vost-kuranto (vrtiĉvost)
- produktad-rimedoĵoj (vřrobnı prostředky)
- mensa kaj fizika laboroj
- sinvendema
- komedii
- ie-tie, sporade, dise (sem tam)
- prisilenti, pridiskreti
- lerna o (uĉivo)
- fingrodisa mano
- moŝti (uraĉiti)
- pojnhorloĝo, brakhorloĝo
- aĝis koto en la strato
- enmodigi
- dispordi (otevřit dveře)
- vestiblo pordanta en la ĝardenon
- miszanculo (smolař)
- vualvoaĝo
- lavota o

- sakstrato (slepá ulice)
 - vidatingi
 - mane duoncirkli
 - manojn dorsoposte
 - diskrure (rozkročmo)
 - disbraki (rozpažit)
 - mi sapumos al vi la okulojn (vytřít zrak...)
 - remburi la prezon (nadsadit cenu)
 - aletendita mano
 - subbraki (vzít podpaží)
 - kato sunĉuis sur la korto (vyhřívala se...)
 - flugilantaj anseroj
 - ne okullasu ĉin
 - okuloj disbrilis
 - flamokuloj
 - iri tra super kadavroj
 - fiĉsvinga (mrštný)
 - endiri (vpadnout do řeči)
 - li entrikas aĵ-bildon
 - la muziko sovaĉas
 - fordiboĉitaj vangoj
 - enen
 - milmil sagoj (tisíce šípů)
 - trasabri al si vojon, traglavi al si vojon
 - estra voaĉo
 - la voaĉo glaciis
 - la regiono blankis
-